

УДК 373. 24. 026: 796

Циплюк А. М.

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В СУЧАСНОМУ ДОШКІЛЬНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ: ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто проблему формування здоров'язбережувального середовища в сучасному дошкільному закладі. З'ясовано зміст поняття «здоров'язбережувальне середовище» та розкрито його дидактичний аспект. Охарактеризовано розвивальні можливості здоров'язбережувального середовища як спеціально організованого виховного простору, в якому забезпечується педагогічно організований розвиток здорової особистості дошкільника. Окреслено компоненти та найбільш типові показники, притаманні здоров'язбережувальному середовищу дошкільного навчального закладу.

Ключові слова: здоров'я, здоров'язбережувальне середовище, освітнє середовище, дошкільний навчальний заклад, діти дошкільного віку, навчання, розвиток, навчально-виховний процес.

У доповіді міністра освіти, науки, молоді та спорту України Д. Табачника на I Всеукраїнському з'їзді педагогічних працівників дошкільної освіти України особливо гостро постало питання здоров'я дошкільників: «Створення здоров'язбережувального середовища в кожному дитячому садку, формування здорової особистості – ось головне завдання» - наголосив Міністр [2, с. 3]. Сучасним дошкільним закладам, як і іншим освітнім установам, притаманні своєрідні характеристики, серед яких суттєвим є процес формування доцільного освітнього середовища з метою особистісного розвитку учасників навчально-виховного процесу.

Самодостатність дошкільних установ як педагогічної здоров'язбережувальної системи визначається низкою чинників: соціокультурним середовищем регіону; організаційною культурою конкретного колективу; рівнем взаємостосунків між вихователями, батьками, дітьми; зв'язками з «соціальними інститутами дитинства». Зазначимо, що це далеко не повний перелік впливових чинників. Наявні суперечності між соціальним замовленням держави, суспільства, сім'ї на здорову дитину і реальним станом здоров'я малюків можна вирішити одним шляхом – визначити конкретне бачення і стратегію здоров'язбережувальної діяльності кожного дошкільного навчального закладу. Це спонукає до глибокого аналізу здоров'язбережувальної діяльності, організації педагогічного процесу і створення на основі цього системи, що дозволяє реалізувати цілі щодо зміцнення здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу.

Здоров'я – комплексний індикатор освітнього середовища дошкільного навчального закладу, який відображає всі зв'язки дошкільника: біологічні, матеріальні, духовні, культурні, творчі. Водночас власне здоров'я розцінюється як позитивний стан культури, освіти, якості життя, благополуччя живих і майбутніх поколінь. Специфіка здоров'язбережувального середовища дошкільного закладу полягає у його відкритості, підтвердженим впливом ззовні. Ми постали перед фактом: йде побудова відкритого суспільства, відкритих інформаційних систем, що може послугувати основою створення здоров'язбережувального середовища ДНЗ.

Мета статті – дослідження дидактичного аспекту здоров'язбережувального середовища сучасного дошкільного закладу.

Навчання і виховання через своєрідне пристосування і організацію оточення тих, хто взаємодіючи з ним, дістає освіти, розглядається як один з найефективніших принципів педагогіки.

У розробку проблем організації освітнього середовища великий внесок зробили М. Бахтін, К. Вентцель, Л. Виготський, Д. Дьйої, Я. Корчак, Н. Крилова, М. Монтессорі, Л. Новикова, Ж. Руссо, С. Руссова, В. Сухомлинський, Ф. Фребель, С. Шацький, В. Ясвін та ін.

Сучасні дослідження Т. Кочубей, В. Мелешко, І. Печенко, Р. Пріми, І. Радченка, М. Семенюк, В. Слободчикова, І. Скоропад, В. Ясвіна доповнюють і розширюють змістову характеристику поняття «середовище» у взаємозв'язку з такими категоріями, як «едукаційне», «освітнє», «виховне середовище».

Спостерігається синонімічне вживання термінів «простір» і «середовище». Поняття «освітнє середовище» і «освітній простір» споріднені, передусім спрямованістю на завдання освіти. Обидва вони є зовнішнім середовищем по відношенню до суб'єкта освітнього процесу.

Для першого поняття більш характерною є локальність, для другого – глобальність сприймання і впливу. Освітній простір розрізняється за розмірами – від країни до регіону, міста; за змістовими параметрами (наприклад, за освітньо-виховним потенціалом). Окрім того, їх диференціюють за національними, соціально-економічними, демографічними, природними параметрами.

Отже, поняття «середовище» означає залежність та взаємозв'язок умов, що забезпечують розвиток людини, її взаємодію з оточенням. За визначенням В. І. Слободчикова «середовище – це не просто соціальна статична одиниця, це складна система, що знаходиться в постійному розвитку, охоплює різні, близькі і далекі життєві сфери» [3, с. 178].

Аналіз наукових джерел дає підставу узагальнити, що освітнє середовище складає той виховний простір, в якому забезпечується педагогічно організований розвиток особистості, а відтак і система умов, створена для цього розвитку.

Дошкільний навчальний заклад – один зі стійких освітніх інститутів суспільства, що існує в двох режимах – функціонування й розвитку, і передусім – функціонування. У постійно мінливих умовах діяльності, при часто оновлюваному складі вихованців функціонування його можливе лише за умови розвитку. Складова діяльності ДНЗ – здоров'язбережувальне навчання, яке забезпечується учасниками освітнього процесу з врахуванням регіональних пріоритетних цінностей, особливостей соціокультурного середовища.

Перехід від суб'єкт-об'єктної до суб'єкт-суб'єктної взаємодії на всіх рівнях – обов'язкова умова розвитку здоров'язбережувального простору і середовища.

Здоров'язбережувальне середовище є своєрідним проявом освітнього середовища, в просторі якого взаємодіють педагоги-вихователі, дошкільники, батьки, спрямовуючи свої зусилля на зміцнення здоров'я дітей, формування здоров'язбережувальних компетенцій.

На наш погляд, коректне тлумачення поняття «здоров'язбережувальне середовище» вимагає аналізу витоків цього терміну.

Останнім часом в наукових дослідженнях спостерігається вживання різних варіантів середовища: художньо-мистецьке, освітнє, виховне, природне, інформаційне, розвивальне, соціокультурне, здоров'язбережувальне, едукаційне.

Вагома роль середовища в освіті людини осмислюється з часів Платона. У наукових джерелах зустрічаються терміни «здоров'язміцнюючий», «здоров'яформувальний». (Н. Денисенко). Ми вважаємо, що можна вживати «здоров'язміцнююче середовище», «здоров'яформувальне» у взаємозв'язку із поняттям «здоров'язбережувальне середовище». Ми не ототожнюємо абсолютно ці терміни. Вважаємо, що у їх тлумаченні варто виходити із об'єднуючої смислоутворюючої компоненти «здоров'я» і означення до нього як доповнення й уточнення дій, учинків, спрямованих на усвідомлення його цінності, необхідності зміцнення.

Відомо, що науково обґрунтована система педагогічного процесу в сучасних освітніх закладах орієнтується на співвідношення категорій загального, цілого, часткового. Відтак

правомірним є розгляд поняття «освітнє середовище» як загальне, ціле по відношенню до його підсистеми «здоров'язбережувальне середовище».

Дослідження останніх років засвідчують зростаючий інтерес до понять «освітнє середовище», «навчально-виховне середовище», «культурно-освітнє середовище» тощо (Е. Бондаревська, М. Віленський, Є. Мещерякова).

Зазначимо, що вченими виокремлено характеристики навчально-виховного процесу, його параметри, принципи, що дозволяють глибше розкрити і зрозуміти його сутність, механізми створення та впливу.

За слушним висновком В. Мелешко, всі вчені єдині в тому, що едукативному середовищу закладу освіти властиві такі показники:

- поєднання гуманістичних і природничо-наукових дисциплін;
- ціннісно-змістове узгодження діяльності всіх суб'єктів освітнього процесу;
- духовно-етичне спілкування;
- варіативність освітніх програм.

До найбільш типових характеристик навчально-виховного середовища науковці відносять:

- виняткову пластичність (Л. Виготський);
- системність (Л. Новикова);
- доцільність (Н. Крилова);
- векторність (В. Ясвін);
- конфігуративність, насиченість, структурованість (В. Слободчиков);
- взаємозв'язок компонентів (Н. Гафурова);
- широту, інтенсивність, модальність, емоційність, узагальненість, домінантність, когерентність, активність, мобільність (В. Ясвін);
- доступність, структурованість, гнучкість, відкритість, технологічність (І. Радченко).

Абсолютно доведеним є факт, що лише однорідне середовище, в якому забезпечується узгоджена взаємодія всіх суб'єктів діяльності, є сприятливим для педагогічного процесу, що реалізується за особистісно орієнтованими технологіями. Систематизація та узагальнення наукових підходів до здоров'я як багатоскладової категорії дали можливість дослідникам схарактеризувати суть поняття «здоров'язбережувальне середовище» та його компоненти (Т. Овчиннікова, Н. Денисенко).

Так, Т. Овчиннікова трактує здоров'язбережувальне середовище як предметне середовище, включаючи сюди господарську інфраструктуру, матеріальне забезпечення навчальної та оздоровчої діяльності, такими параметрами: розташування приміщень, наявність санітарно-технічного, медичного, спортивного обладнання та оснащення, відповідність організації системи харчування чинним санітарним правилам і нормам.

Н. Денисенко до цього додає: розташування меблів у групових кімнатах, створення куточків для організації цікавої рухової, художньо-творчої та трудової діяльності дошкільників, освітлення приміщень, свіже повітря. На нашу думку, суттєвим є також художній дизайн інтер'єру ДНЗ.

До здоров'язбережувального середовища Т. Овчиннікова додає комунікативний компонент, тобто міжособистісні взаємини між суб'єктами педагогічного процесу, комплектування груп, їх наповнення, індивідуальні й типологічні особливості дітей, якість підготовки фахівців, які здійснюють корегуючий процес, стосунки батьків і педагогів, їхнє уявлення про здоровий спосіб життя.

Слушною є думка Н. Денисенко про те, що комунікативний компонент середовища забезпечує належні умови для спілкування дітей між собою, педагогами та іншими людьми. Такими є різні види діяльності дітей: ігрова, навчальна, трудова та побутова.

Сприятлива, доброзичлива атмосфера спілкування сприяє формуванню не тільки навички спілкування та етики, а й розвитку сприйняття дітей одне одним, розумінню мотивів поведінки інших людей, їхнього внутрішнього емоційного стану; виховуються емпатійні почуття (чутливість, ніжність, уважність, співчуття тощо). Саме з цих якостей складається моральність дитини, вони є показниками духовного та соціального здоров'я.

За Н. Денисенко, здоров'язбережувальне середовище має включати корекційно-розвивальну та реабілітаційну діяльність. Адже без цього відновити здоров'я дитини неможливо. Однак використання тільки форм і принципів у навчально-виховному процесі не зробить його оздоровчим, здоров'яформувальним та здоров'язбережувальним [1, с. 9]. Здоров'язбережувальне середовище як наукова категорія розуміється нами як складне, багатовимірне, багатоаспектне структурне поняття. Сутнісна характеристика зводиться до розуміння його як невід'ємної складової освітнього середовища, де інтегрована, цілеспрямована, освітньоосмислена діяльність колективу ДНЗ у взаємодії з батьками, дітьми, соціумом спрямовується на формування у дошкільників здоров'язбережувальних компетенцій.

Формування здоров'язбережувального освітнього середовища залежить від типу дошкільного навчального закладу, рівня педагогічного потенціалу, соціокультурного оточення. Здоров'язбережувальне середовище – це поліструктурна система прямих і опосередкованих навчально-виховних впливів, забезпечених взаємодією суб'єктів педагогічного процесу.

Водночас здоров'язбережувальне середовище – це своєрідна модель підсистеми освітнього середовища з органічним поєднанням форм, методів, напрямів роботи педагогічного колективу, яка забезпечує належну організацію різних видів діяльності дошкільників, спрямованих на формування свідомого ставлення до власного здоров'я й здоров'я інших, розвиток рухової активності дітей, забезпечення зміцнення та збереження здоров'я.

Оскільки ми розглядаємо здоров'язбережувальне середовище дошкільного навчального закладу як підсистему освітнього середовища, то вважаємо цілком правомірним трансформувати в науковій літературі компоненти та параметри освітнього середовища до здоров'язбережувального середовища. Отже, структуру здоров'язбережувального середовища ДНЗ складають такі компоненти: просторово-семантичний (гармонія дизайну, відповідна архітектурно – естетична організація простору ДНЗ, його художньо-мистецьке оформлення, розмаїття сучасних засобів навчання, адаптація середовища до реалізації особистістю свого потенціалу у різних видах діяльності (пізнавальній, навчально-ігровій, трудовій, фізично-оздоровчій, художньо-естетичній, громадській, комунікативній); змістовно-методичний компонент освітнього закладу (зміст освіти, відповідні нормативно-методичні та державні документи, система організації освіти); комунікативно-організаційний компонент, що вміщує конкретні духовно-ціннісні орієнтації суб'єктів освітнього середовища, їх статус, стиль спілкування, процес учіння тощо.

Об'єктивація здоров'я дітей включає в здоров'язбережувальне середовище індивідуально-особистісний рівень, оскільки в кожній дитині закладено потенціал здоров'я, що проявляється у фізичному самопочутті, сформованості здорових установок, уявлень, що акумулюють життєву енергію, цілісність позитивного образу «Я». Все це забезпечує індивідуальну культуру здоров'я особистості, конструктивність міжособистісних стосунків. Отож реалізація потенціалу здоров'язбережувального середовища проходить по-різному, під впливом індивідуальних особливостей, соціальних умов та конкретного педагогічного процесу.

Грунтуючись на єдності духовного, фізичного й соціального здоров'я, ми вважаємо, що головним у здоров'язбережувальному середовищі є занурення дошкільника в особливо організований життєвий простір, що формує навички здорової поведінки, здатної забезпечити комфортність перебування дитини в дошкільному навчальному закладі, сім'ї, у дворі тощо,

а також розвиток діяльності, спрямованої на формування і реалізацію потреби в руховій активності, що закладена природою.

Здійснений аналіз змістової характеристики поняття «здоров'язбережувальне середовище» дозволяє підсумувати, що воно розглядається як видове поняття стосовно таких, як: освітньо-виховне, едукативне, освітнє соціальне середовище, є своєрідною підсистемою освітнього середовища дошкільного навчального закладу. Водночас це важлива складова педагогічної дійсності, система стосунків і взаємодій суб'єктів та об'єктів педагогічного процесу ДНЗ із домінантним функціональним спрямуванням – формування, зміцнення та збереження здоров'я дітей дошкільного віку.

Список використаних джерел

1. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним / Н. Ф. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 8-10.
2. Дошкільна освіта – запорука процвітання і добробуту нації. Доповідь Дмитра Табачника, Міністра освіти і науки України // Дошкільне виховання. – 2010. – № 12. – С. 2-5.
3. Слободчиков В. И. Образовательная среда: реализация целей образования в пространстве культуры / В. И. Слободчиков // Новые ценности образования: Культурные модели школы. Вып. 7. – М., 1997. – С. 177-184.

The problem of formation health preserving environment of preschools is characterized in the article. It was found the concept of "health preserving environment" and its didactic aspect was revealed. The main characteristic features of health preserving environment were described. It was found that pedagogically organized conditions and environment of kindergarten can make help children to be healthier and grow up to reach their full potential.

Key words: health, health environment of kindergarten, educational environment, preschool, preschool children, education, development and educational process.

УДК. 378.091.212:373.3

Шевченко Ю.М., Дубяга С.М.

ШЛЯХИ ТА ЗАСОБИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті розглядається проблема підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів. Розкриваються деякі шляхи та засоби формування вмінь та навичок передбачення і доцільного використання необхідних способів та прийомів розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя, готовність майбутніх учителів; пізнавальна активність учнів початкової школи; шляхи та засоби підготовки.

Стрімкість нашого сьогоденного буття, зумовлена політичними, соціально-економічними та науково-технічними чинниками, ставить перед вітчизняною педагогікою нові завдання, пов'язані з розбудовою школи. Розбудова національної системи освіти з перспек-